

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. М.П.ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

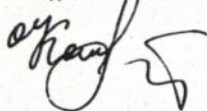
КОЖАР ОЛЬГА АНАТОЛІЇВНА

ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ УМІНЬ ЗДІЙСНЮВАТИ ІНТЕГРАЦІЮ
ЗМІСТУ НАВЧАЛЬНИХ ПРЕДМЕТІВ НА УРОКАХ В
ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

13.00.01 – теорія та історія педагогіки

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 1996

00759880 (.)

Дисертація є рукописом.

Робота виконана в Українському державному педагогічному
університеті ім.М.П.Драгоманова

- Наукові керівники - член-кореспондент АПН України,
доктор педагогічних наук,
професор Бондар Володимир Іванович
- кандидат біологічних наук,
доцент Мороз Іван Васильович
- Офіційні опоненти - академік АПН України,
доктор педагогічних наук,
професор Киричук Олександр Васильович
- кандидат педагогічних наук, доцент
Панченко Григорій Денисевич
- Провідна організація - Волинський державний університет
ім. Лесі Українки

Захист відбудеться "13" червня 1996 р. о 14 год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради К.01.33.08 в
Українському державному педагогічному університеті
ім. М.П. Драгоманова (252 030, м.Київ - 30, вул. Пирогова, 9).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Українського
державного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова

Автореферат розіслано "12" червня 1996 року

ВЧЕНИЙ СЕКРЕТАР
СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ВЧЕНОЇ РАДИ *Долинська* - Л.В. Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Реалізація нових концепцій навчання і виховання учнів загальноосвітніх шкіл України висунула нові вимоги до професійної підготовки вчителя. Стала очевидною необхідність підвищення якості підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності, формування в них таких особистісних якостей, як професійна придатність та творча ініціативність. І в зв'язку з цим пріоритетним завданням вищої школи є обгрунтування змісту, форм і методів підготовки студентів до такої організації навчального процесу в школі, в умовах якої формувалася б цілісність наукових знань учнів.

Проблема підготовки вчителя, його професійного зростання була предметом уваги педагогів минулого: А.Г. Дістервега, Я.А. Коменського, К.Д. Ушинського. У витоків розробки наукових основ підготовки нового вчителя стояли такі видатні діячі освіти як П.П. Блонський, О.В. Луначарський, С.Т. Шацький.

Значну цінність для дослідження обраної проблеми мають праці зарубіжних вчених, предметом вивчення яких є професійні знання, уміння й навички та методи їх формування в системі підготовки вчителя: О.Березовскі, Б.Бромоек, В.Оконь/Польща/; В.Кірм, Х.Флах, У.Шварцер/Німеччина/; Г.Атанасов /Болгарія/.

Широкому колу питань професійної підготовки майбутнього вчителя присвячені праці О.О.АбдулліноУ, Ш.К.Бабанського, Н.Ф.Білокур, О.В.Киричука, О.Г.Мороза, В.О.Сластьоніна та ін.

Зміст та методи дидактичної підготовки майбутніх вчителів розкривається в працях А.М.Алексика, В.І.Бондаря, П.М.Гусака, А.А.КендиховоУ, В.О.Онищука, В.Ф.Паламарчук,

І.П.Підласого, О.Я.Савченко, М.М.Скаткіна, Д.О.Тхоржевського, І.М.Шапошнікової та ін.

Методичні аспекти підготовки вчителя початкової школи досліджуються в працях Н.А.Бібік, М.В.Богдановича, Л.Є.Варзацької, Л.П.Кочінової, В.М.Кухар, І.В.Короза та ін.

Наукові основи формування педагогічних умінь розроблені в працях авторів теорії діяльності / О.М. Леонтьєв, С.Л.Рубінштейн та ін./ теорії поетапного формування розумових дій / П.Я.Гальперін, Н.Ф.Талізїна та ін./, теорії педагогічної діяльності / Н.В.Кузьміна, В.О.Сластьонін, А.І.Щербаков/.

Одним із перспективних напрямків удосконалення змісту освіти взагалі і початкового навчання зокрема є інтегрований підхід до його структури та організації його засвоєння учнями загальноосвітньої школи. На думку Н.П.Депенчук та С.Б.Кривського теорія інтеграції наукового знання спирається на філософські положення про те, що лише синтез знань може забезпечити уявлення людини про матеріальну єдність світу, з чого має починатися або завершуватися наукове пізнання. Б.Г.Горохов та В.Г.Левін вважали інтеграцію міжнауковою теорією, оскільки процеси інтеграції охоплюють і природничі, і гуманітарні науки.

Перші суттєві кроки у галузі інтеграції змісту початкової освіти робились в 70-тих роках ХХ століття. Це знайшло свій прояв в побудові навчальних програм з ряду предметів: математики, музики, образотворчого мистецтва, праці, тощо.

Сьогодні початкові школи України працюють за інтегрованими предметами, серед яких "Художня праця", "Музика і рух", "Народознавство", тощо. За інтегрованою моделлю професора Л.В.Тарасова "Екологія і діалектика" сьогодні працює понад

30 шкіл України, Росії та інших країн СНД.

Така увага до інтеграції змісту освіти пояснюється реалізацією з її допомогою ряду різноманітних функцій, серед яких ущільнення змісту навчання та ліквідація його дублювання; узагальнення і систематизація розрізнено вивчених частин змісту, що сприяє формуванню в учнів елементарної цілісної картини світу; з'ясування сутності і властивостей цілого з наступним встановленням місця у ньому його основних елементів, засвоєних за умов диференційованого їх вивчення.

Великі можливості для проведення інтегрованих уроків закладені саме в початковій школі. Вони зумовлені рядом факторів, серед яких є такі: поряд з диференційованими предметами /математика, мова, читання/ введені інтегровані навчальні предмети з природознавства, народознавства, художньої праці, тощо; природна потреба молодших школярів пізнавати світ цілісно, яким він є насправді /П.П.Блонський/.

Однак педвузи країни ще не достатню увагу приділяють підготовці студентів до реалізації указаних функцій засобами інтегрованого навчання молодших школярів. В той час в різних регіонах України деякі школи уже працюють за інтегрованими курсами, експериментальними програмами, тощо.

У наявних дисертаціях, присвячених досліджуваній проблемі, інтеграція змісту навчальних предметів початкової школи розглядається, в основному, як засіб формування світогляду учнів. Зовсім відсутні дослідження проблеми підготовки вчителів початкових класів до здійснення інтегрованого навчання в школі. Бракує обґрунтованих рекомендацій з питань технології проектування та проведення інтегрованих уроків у початковій школі.

Актуальність проблеми та нерозробленість теорії та технології формування у студентів умінь здійснювати інтеграцію змісту навчальних предметів початкової школи й обумовили вибір теми дослідження "Формування у студентів умінь здійснювати інтеграцію змісту навчальних предметів на уроках в початковій школі".

Об'єктом дослідження виступила професійна готовність вчителя початкової школи, а предметом – формування у студентів умінь здійснювати відбір змісту навчального матеріалу з урахуванням особливостей організації інтегрованих уроків у початковій школі.

Метою дослідження є розробка та обґрунтування системи підготовки студентів до проведення інтегрованих уроків у початковій школі.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на передбаченні того, що формування умінь здійснювати інтеграцію змісту навчальних предметів початкової школи забезпечується за умов, коли:

- урок розглядається як система, в структурі якої реалізуються всі компоненти навчання /цільовий, змістовий, процесуальний, результативно-оцінний/, кожен з яких має свою специфіку в умовах інтегрованого уроку;

-вихідним при навчанні студентів умінь здійснювати інтеграцію знань є відбір змісту навчального матеріалу різних навчальних предметів початкової школи;

-відбір змісту навчального матеріалу за зовні заданої теми здійснюється за такими критеріями: врахування сезонності розташування тематики навчального матеріалу в підручниках; намагання всебічно розкрити сутність вивчуваних явищ,

різні форми їх прояву; вклучення в пізнавальний процес сенсорної, інтелектуальної та рухової сфери дитини.

Реалізація поставленої мети та підтвердження гіпотези передбачали вирішення таких дослідницьких завдань:

-аналіз різних концепцій інтеграції змісту навчальних дисциплін початкової школи;

-системний аналіз навчальних програм та підручників початкової школи з метою виявлення можливостей інтеграції знань і умінь;

-вивчення стану готовності вчителів та студентів до проведення інтегрованих уроків;

-розробка моделі формування у студентів умінь здійснювати інтеграцію змісту навчальних предметів початкової школи та експериментальна перевірка її ефективності.

Методологічною основою дослідження виступає філософська теорія інтеграції /Н.П.Депенчук/, роботи вчених з проблем інтеграції в педагогіці/М.М.Берулава, С.У.Гончаренко, О.Я.Савченко, В.С.Твинников, Н.К.Чапаєв/, діалектичний метод пізнання дійсності, співвідношення філософських категорій "загальне", "особливе", "одиничне", філософські положення про єдність і неподільність об'єктивно існуючого оточуючого світу.

У ході дослідження враховувались теоретичні положення провідних вітчизняних та зарубіжних педагогів, психологів, філософів про те, що в умовах диференційованого навчання є можливість і доцільність інтегрувати зміст автономно вивчуваних навчальних предметів початкової школи з метою створення в учнів цілісних знань про предмети, явища оточуючого світу, ціннісні орієнтації.

У процесі дослідження використовувався комплекс

теоретичних та емпіричних методів: аналіз науково-теоретичних джерел, узагальнення передового педагогічного досвіду, вивчення та порівняльний аналіз програмної документації з навчальних дисциплін початкової школи та з спеціальності "Педагогіка та методика початкового навчання", спостереження за ходом навчального процесу, усне та письмове опитування студентів педагогічного факультету та вчителів шкіл, анкетування студентів педагогічного факультету, педагогічний експеримент. Для обробки та інтерпретації отриманих у ході експериментальної роботи даних використовувався кількісний та якісний аналіз результатів дослідження.

Наукова новизна роботи полягає в обґрунтуванні структури навчальної діяльності студентів, в умовах якої формуються уміння розробляти плани-конспекти, проводити уроки з інтегрованим змістом. Обґрунтована структура такого навчання включає специфічно організований зміст програми підготовки вчителя, форми організації навчальної діяльності та методи засвоєння знань з теорії та технології здійснення інтегрованого навчання у початковій школі.

Особистий внесок автора дослідження полягає в розробці та впровадженні системи підготовки вчителя початкових класів до здійснення інтегрованого навчання, яка включала:

-ознайомлення студентів з науковими дослідженнями і практичними досягненнями з проблеми інтеграції змісту навчальних предметів початкової школи;

-формування у студентів переконаності в необхідності і доцільності інтегрованого навчання молодших школярів;

-розкриття можливостей та функціональної доцільності інтегрувати зміст навчальних предметів початкової школи з ви-

користанням існуючих інтегрованих і диференційованих програм та підручників;

-формування у студентів умінь планувати та здійснювати інтегроване навчання учнів початкової школи.

Теоретичне значення роботи полягає в розробці науково-обгрунтованого поетапного формування у студентів умінь здійснювати інтеграцію змісту навчальних предметів на уроках початкової школи; у систематизації та розкритті сутності понять "інтегроване навчання", "інтегрований урок", "структурно простий" та "блок-урок".

Практичне значення роботи полягає у можливості впровадження запропонованої системи здійснення інтегрованого навчання молодших школярів при підготовці вчителів початкових класів у вузах та середніх спеціальних закладах, на курсах професійного вдосконалення кваліфікації вчителів початкових класів.

Надійміть і вірогідність основних висновків дисертаційної роботи забезпечується методологічною обгрунтованістю вихідних позицій; використанням комплексу взаємопов'язаних методів, адекватних предмету, меті та завданню дослідження; репрезентативністю учасників педагогічного експерименту та його результатами; об'єктивністю критеріїв оцінки кількісних та якісних показників експериментальних даних; апробацією основних результатів і висновків дослідження в практиці роботи інших вузів.

На захист виносяться такі положення:

1. В сучасній початковій школі не існує єдиної концепції інтегрованого навчання учнів.

2. Міжпредметні зв'язки, які широко використовуються в практичній роботі вчителів, лише створюють передумову для інтеграції змісту освіти, сприяють поглибленню та систематизації знань, але проблему інтеграції знань не вирішують.

3. Вчителі-практики та майбутні педагоги потребують специфічних знань і умінь об'єднувати часткове знання в загальне /цілісне/ за допомогою операцій групування, класифікації, типізації, коли з певної цілісності виділяється елемент для його вивчення, а після засвоєння він повертається в цілісність, вступає з іншими елементами у певні зв'язки за допомогою актів синтезу, асиміляції та взаємодії.

4. Формування у студентів умінь проводити інтегровані уроки в дімчій сьогоднішній системі диференційовано-інтегрованого навчання здійснюється на базі моделі уроку та блоку уроків поданої в дисертації.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні положення дослідження повідомлялись та обговорювались на засіданні кафедри педагогіки та методики початкового навчання Українського державного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова /1991-1995р.р./, на звітних наукових конференціях кафедр УДПУ ім. М.П. Драгоманова /1991-1995р.р./, міжвузівських науково-практичних конференціях: "Науково-педагогічні проблеми підготовки вчителя у вузі" /Київ, 1991/, "Педагогічна спадщина Я.А. Коменського і перспективи розвитку народної освіти" /Переяслав-Хмельницький, 1992/; про результати роботи повідомлялось на науково-практичному семінарі по книзі О.Я. Савченко "Урок у початковій школі" та науково-практичній конференції "Школа майбутнього. Якій їй бути?" /Український колеж, м. Київ, 1994р./.

На основі результатів дослідження розроблено спецкурс "Особливості підготовки та проведення інтегрованих уроків у початковій школі", який апробовано і впроваджено в Уманському державному педагогічному інституті ім.П.Г.Тичини та Українському державному педагогічному університеті ім.М.Д.Драгоманова.

Структура роботи складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури, додатків. Дисертація ілюстрована таблицями та схемами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено його об'єкт, предмет, гіпотезу та завдання; дана характеристика використаних методів, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення дисертації. Її апробація, сформульовано основні положення, які виносяться на захист.

У першому розділі "Інтеграція змісту навчальних предметів початкової школи як теоретична і практична проблема" розкривається зміст поняття "інтеграція", інтегрований урок", "інтегроване навчання". Подаються історичні відомості про розвиток даної проблеми в педагогічній науці; розглядаються різні концепції інтеграції змісту навчальних предметів у початковій школі; вивчається стан здійснення інтеграції змісту освіти в початковій школі та визначається готовність студентів до проведення інтегрованих занять у початкових класах.

Зазначається, що дидактично правильно організована інтеграція змісту навчальних дисциплін має сприяти підвищенню наукового рівня навчання, забезпеченню природних зв'язків між вивчуваними процесами і явищами оточуючого світу, розкриваючи його матеріальну єдність. При цьому розвивається діалектичне

і системне мислення учнів, гнучкість розуму, вміння систематизувати і узагальнювати знання з різних предметів і наук.

Вивчення та аналіз філософської літератури з проблеми інтеграції дозволив зробити теоретичні висновки про те, що інтеграція – одна із сторін процесу розвитку, а в ролі інтегруючого фактора виступає наукова картина оточуючого світу.

Аналіз дидактико – методичної літератури дав змогу переконатись в тому, що до ідеї єдності знань, їх цілісності звертались Я.А.Коменський, Й.Г.Дістервег, К.Д.Ушинський, П.П.Блонський. Вони вказували на природну потребу молодших школярів пізнавати світ цілісно, яким він є насправді.

Інтеграція знання – проблема надзвичайно широка. Її дослідженнями займаються багато вчених-дидактів: М.М. Берулава, Ю.І.Дік, К.Ж.Мунусова, С.У.Гончаренко, Ю.І.Мальований, О.Я.Савченко, А.В.Тарасов, С.Ю.Твинников та ін. Інтегровані тенденції знаходять свій прояв у досліджених проблем комплексного підходу до навчання і виховання /Ю.К.Бабанський, Е.І.Монозон, М.М.Поташник та ін./.

Так, С.Ю.Твинников дає визначення змісту і умовам інтеграції і визначає її ознаки, М.М.Берулава досліджує процес інтегрування змісту професійно – технічного навчання, К.Ж.Мунусова разом з іншими казахськими вченими пропонує будувати навчальний процес у середній загальноосвітній школі на інтеграції змісту навчальних предметів /на мовній основі/, С.У.Гончаренко та Ю.І.Мальований, досліджуючи інтеграцію змісту освіти, вказують на її переваги та недоліки, О.Я.Савченко вивчає передовий досвід вчителів початкових класів шкіл України з проблеми інтеграції змісту навчальних предметів, узагальнює його, визначає доцільність інтегрованих уро-

ків в початковій школі, тощо.

Концепція початкового навчання, яка розробляється під керівництвом Н.Ф.Тализіної та Н.Г.Саліної, передбачає введення комплексних предметів: а/природознавство, яке включає фізичні, хімічні, біологічні та географічні знання; б/естетичний цикл, який одночасно знайомить з музикою, живописом, художнім словом як різними способами зображення дійсності; в/одночасне вивчення рідної та іноземної мови.

Проект "Школа дитинства" /В.Левін та ін./ передбачає не тільки формування в дитини перетворювальної діяльності, а й споглядання світу і себе в ньому.

Д.Мансфельд пропонує у процесі вивчення мови прагнути до створення цілісної картини світу на основі об'єктивної дійсності / природа, суспільство, духовна культура/. За його програмою працюють близько десяти шкіл Московської області.

В.П.Тименко пропонує орієнтовну програму інтегрованого курсу для 1-4 класів сільських шкіл "Художня праця". На даний час початкові класи багатьох шкіл України працюють згідно програми інтегрованих курсів "Музика і співи" та "Художня праця". В масовій практиці в умовах диференційованого навчання вчителі проводять інтегровані уроки в залежності від вивчаного матеріалу.

У процесі вивчення передового досвіду з проблеми інтеграції змісту навчальних предметів початкової школи, відвідання інтегрованих уроків у вчителів Українського коледжу /с/м №272, м. Київ/, загальноосвітніх шкіл м.Києва та Чмані ми переконались, що за браком узгодженої концепції інтегрованого навчання молодших школярів вчителі самотужки інтегрують зміст навчальних предметів, оскільки це сприяє підвищенню нау-

кьового рівня навчання, розвитку системного мислення та узагальнення знань з різних предметів і наук.

Аналіз різних, існуючих у нас і за рубежом, концепцій інтеграції змісту навчальних дисциплін засвідчує, що цікавість до даної проблеми з роками зростає. Увага вчених до процесів інтеграції змісту навчальних предметів пояснюється тим, що останнім часом цілісне знання ставиться в основу розвитку особистості.

Виходячи з викладеного, ми зосередили свою увагу на можливості і доцільності здійснення інтеграції змісту диференційованих навчальних предметів початкової школи. З цієї метою було проаналізовано зміст програм та підручників з різних предметів в початкових класах. Результати аналізу підтвердили наше припущення про те, що в умовах диференційованого навчання є можливість і доцільність інтегрувати зміст предметів за тематичним принципом. Причому з інтегрованих предметів можна проводити звичайний урок /за класифікацією В.О.Онищука/, а зміст кількох уроків можна інтегрувати, об'єднуючи їх за визначеним змістом.

Щоб переконатись в необхідності ґрунтовної підготовки студентів до проведення інтегрованих уроків, вироблення у них умінь інтегрувати зміст навчального матеріалу, виявлення рівня їх сформованості, нами була вивчена готовність студентів до проведення інтегрованих занять у початкових класах. Обстежувалися студенти III курсу стаціонару /187 осіб/ і практичні вчителі-студенти IV курсу заочної форми навчання /120 осіб/. Зважаючи на те, що ніхто з них цілеспрямовано не навчався складати і проводити інтегровані уроки, завданнями для контрольного зрізу виступали знання про зміст інтегрованого

уроку, послідовність його компонентів, про мету інтегрованого уроку та його тип. Для цього студентам було запропоновано вибрати тему інтегрованого уроку, скласти план-конспект і провести урок. Із групи студентів III курсу в цілому справились із завданням 47,4% піддослідних, 49,7% студентів підготували уроки з використанням міжпредметних зв'язків; 1,7% студентів провели узагальнювачі уроки без будь-яких ознак інтеграції та 1,2% студентів склали план-конспект уроку, в зміст якого ними було вкладено всі їм відомі форми і методи роботи, на жаль, безрезультатно, оскільки урок не мав логічної побудови. Серед вчителів-студентів 02,5% справились із завданням, 17,5% респондентів склали план-конспект узагальнювачого уроку з використанням міжпредметних зв'язків.

За допомогою аналізу складених планів-конспектів уроків, анкетування, співбесід, спостереження за проведенням уроків було виявлено рівні готовності студентів до здійснення інтегрованого навчання молодших школярів. Студенти, які навчалися за традиційних підходів до формування умінь складати і проводити загальноприйнятні уроки, характеризуються різними рівнями сформованості знань і умінь в галузі інтеграції змісту навчальних предметів. Студентам стаціонару високий рівень притаманний 19,8%, достатній 28,1%, середній - 49,7%, низький - 2,4%, заочній формі - високий - 47,5%, достатній - 35%, середній - 17,5%, низький - відсутній. Високий показник студентів заочної форми навчання пояснюється тим, що вони більше уваги приділяють вивченню науково-методичної літератури, вивчають передовий досвід, тощо.

Такі результати можна пояснити недостатньою теоретичною розробленістю проблеми, відсутністю методичних розробок,

неувагом окремих педагогів-методистів до даної проблеми при підготовці студентів, тощо.

З погляду автора, в системі професійної підготовки вчителя велика роль належить взаємодії дидактики та окремих методик, на базі яких мають формуватися у студентів знання й уміння інтегрувати зміст предметів початкової школи.

Формування у студентів умінь проводити уроки з інтегрованим змістом здійснювалося за експериментальною методикою, яком передбачалось: а/теоретичне осмислення студентами принципу інтеграції змісту навчальних предметів початкової школи; б/забезпечення розуміння взаємозв'язку інтеграції та диференціації в навчальному процесі; в/розкриття структури та особливостей побудови різних видів інтегрованих уроків у початковій школі; г/ будувати та здійснювати інтегроване навчання молодших школярів.

За цього попередньо сформовані дидактичні та методичні знання й уміння виступали теоретичною базою технології навчання студентів інтегрувати зміст навчальних предметів початкової школи, а суто технологічні процедури /постановка мети і завдань уроку, вибір його змісту, методів і форм навчальної діяльності учнів/ формувалися в процесі роботи з спеціально розробленими моделями-схемами інтегрованих уроків різних структур.

У другому розділі дисертації "Система підготовки студентів до здійснення інтегрування змісту навчальних предметів початкової школи" подано методичку організації формиючого експерименту, розкрито зміст експериментального навчання студентів, представлено результати дослідження.

Програма експериментального формування у студентів

умінь здійснювати інтеграцію змісту навчальних предметів початкової школи базується на моделі диференційовано-інтегрованого навчання молодших школярів. Вихідним за цього виступали мета і завдання інтегрованого навчання в умовах існування програм і підручників, побудованих на диференційованій та інтегрованій основах. Оскільки в даний час в початковій школі працюють за двома підходами до побудови змісту навчальних предметів, то студенти навчалися процедурам інтегрування спочатку на змісті інтегрованих предметів /світ навколо тебе, народознавство, художня праця, тощо/, а після - за диференційованим змістом. За цього основна увага приділялась технології побудови змісту інтегрованих уроків на матеріалі двох і більше предметів.

Зміст інтегрованих предметів формувался на базі так званих структурно простих інтегрованих уроків, дидактично класифікованих за домінуючою метою В.О.Онищук. Це уроки засвоєння знань, формування умінь, застосування знань і умінь, узагальнення і систематизації знань, тощо. Урок будь-якого вищезазваного типу перетворювався в інтегрований засобами мети і завдань, спрямованих на отримання інтегрованого результату, та інтегрованого змісту вивчуваного матеріалу.

Уроки, побудовані на матеріалі різних предметів, зміст яких дозволяє групувати знання та уміння за спільними темами, нами віднесені до структурно-складених /інтегрованих блоків уроків /. У такому блоці заняття поєднуються декілька уроків різних типів, кожен з яких має свою структуру. Наприклад, перший урок присвячується засвоєнню нових знань; другий - формуванню умінь і навичок; третій - творчому застосуванню знань, умінь і навичок, отриманих на перших двох уроках.

В результаті проведення трьох уроків загального тематичного блоку діти пізнають суть певного явища /наприклад, з природознавства - "Осінь", "Весна" та ін./ та навчаються його відобразити в малюнках, ліпленнях, конструванні, віршах, тощо. Часовий вираз такого уроку: 30хв.+30хв.+30хв.

За нашого підходу інтегрований структурно - простий урок, зміст якого будується на основі наявних інтегрованих підручників, має одну дидактичну мету, а інтегрований блок уроків - наскрізну дидактичну мету і окремі цілі кожного складника інтегрованого блоку, досягнення яких сприяє інтеграції розрізнено засвоєного змісту в структурі окремих уроків.

Формуючий експеримент проводився в природних умовах навчального процесу на базі Українського державного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова та Уманського державного педагогічного інституту ім. П.Г.Тичини.

В експерименті брали участь дві групи студентів педагогічного факультету УДПУ ім.М.П.Драгоманова та одна група педагогічного факультету УДПІ ім. П.Г.Тичини як експериментальні. Для співставлення результатів було обрано три контрольні групи: одна з УДПУ ім. М.П. Драгоманова, дві - з УДПІ ім.П.Г.Тичини /того ж факультету/.

Навчання в експериментальних групах було організовано відповідно до розробленої методики. В контрольних групах навчання здійснювалось за традиційної системи підготовки.

Експериментальне навчання здійснювалось в три етапи. На першому / підготовчому / етапі здійснювалась теоретична підготовка студентів в галузі дидактичних основ методики початкового навчання. Вивчались теорія і практика диференційованого навчання учнів початкової школи. На цій базі формува-

лися знання про інтегровані підходи до відбору змісту навчального матеріалу, моделі інтегрованих простих уроків. Їх спільне і відмінне з диференційованими уроками.

На другому етапі, при вивченні окремих методик студенти вчилися синтезувати знання з дидактики та методик, виконували різні завдання: аналізували зміст програми та підручники початкової школи та визначали можливість об'єднання матеріалу різних предметів; розв'язували навчальні ситуації інтегрованого змісту; створювали практичні завдання, виконання яких вимагало застосування інтегрованих знань; розробляли плани-конспекти уроків загально-дидактичного та інтегрованого характеру.

На третьому етапі навчання студенти застосовували і вдосконалювали свої знання і вміння з даної проблеми під час педагогічної практики в школі.

У процесі експериментального навчання проводилась спеціальна робота по формуванню теоретичних знань та практичних умінь студентів з проблеми інтегрованого навчання. В лекційній формі заняття студенти знайомились з радикальними змінами в системі освіти, з концепціями інтегрованого навчання школярів та історичними відомостями з даного питання, з системою інтегрованого навчання в зарубіжних країнах та в Україні. На лабораторно-практичних заняттях майбутні вчителі вчилися синтезувати знання з дидактики та окремих методик в умовах побудови структурно простих та складених уроків інтегрованого змісту. Вони вправлялись у формуванні усіх компонентів уроку: простої та наскрізної мети уроку - блоку, змісту навчального матеріалу, методів засвоєння знань, форм організації навчальної діяльності. Велика увага приділялась тема-

тичному та календарному плануванню інтегрованих уроків.

Ефективність апробованої системи роботи по формуванню умінь інтегрувати зміст навчального матеріалу підтверджується даними аналізу виконання студентами завдань контрольних зрізів, які здійснювались за трьома параметрами:

1. Осмисленість та дієвість знань з теорії інтеграції та її особливостей використання в початковій школі.

2. Моделивання окремих навчальних ситуацій з інтегрованим змістом.

3. Проектування інтегрованих уроків різних структур /уміння конструктивно - проектувальної діяльності, в ході якої проявляються знання й вміння інтегрувати зміст предметів/.

За кожним із указаних параметрів студентам контрольних і експериментальних груп пропонувалися завдання, виконання яких оцінювалося за критеріями повноти і правильності.

Для встановлення ефективності формування у студентів професійних умінь інтегрувати зміст предметів використовувалась критеріальна оцінка ефективності /К/, яка давала можливість визначити рівень відповідності реальних результатів запланованому нормативу. Критеріальна оцінка ефективності використовувалась при встановленні ефективності з кожного параметру, а також при загальній оцінці сформованості умінь. Експериментальна підготовка вважалась ефективною, якщо $K > 2,7$.

При визначенні /К/ - коефіцієнту ефективності експериментального навчання, який являє собою середнє арифметичне, отримано такі результати: $K_1 = 2,84$, $K_2 = 1,85$, де K_1 - середнє статистичне в результаті експериментальних, а K_2 - середнє статистичне результатів контрольних груп.

Одержаний коефіцієнт ефективності навчання / $K_1 > K$ та

$K2 < K$ / дозволяє говорити про те, що в умовах традиційного навчання у студентів слабо формуються уміння інтегрувати зміст навчального матеріалу. Їм бракує специфічних знань про суть інтеграції, практичних умінь інтегрувати зміст навчання, ставити мету уроку, добирати методи засвоєння знань. Вказані знання та вміння в експериментальних групах в переважній більшості випадків чітко проявляються. 82,2% студентів, які навчалися за експериментальною методикою, успішно володіють уміннями складати і проводити уроки в початковій школі на інтегрованої основі. Вони здатні теоретично обґрунтувати доцільність проведення будь-якого інтегрованого заняття, методично його забезпечити, узгодити вибрану мету та завдання уроку, методи навчання, форми організації навчальної діяльності, тощо.

Таким чином результати експериментального навчання дозволили зробити висновок про ефективність запропонованої методики та доцільність її використання в практичній підготовці вчителя початкової школи.

У висновках викладені основні результати дослідження, накреслені можливості практичного застосування розроблених рекомендацій і висвітлені окремі аспекти подальшого дослідження проблеми.

Результати дисертаційного дослідження дали можливість зробити такі висновки:

1. Відсутність теоретичних досліджень та недосконалість методичних розробок з досліджуваної проблеми значно утруднює роботу вчителя по формуванню у дітей інтегрованих знань. Ця робота ускладнюється ще й тим, що з багатьох навчальних предметів відсутні програми, побудовані на принципі інтеграції;

зміст майже всіх шкільних підручників не містить інтегрованого матеріалу, завдання з інтегрованим змістом у них відсутні.

2. В умовах диференційованого /автономного/ вивчення окремих навчальних предметів початкової школи об'єднання часткового знання в загальне, синтез окремих ознак, властивостей, що вивчаються окремо на споріднених навчальних предметах, може забезпечуватися на спеціально організованих уроках, які отримали умовну назву "інтегровані уроки".

3. Структура інтегрованих уроків, на яких досягається одна дидактична мета, що реалізується за допомогою психологічного механізму засвоєння нового інтегрованого знання, або формування інтегрованого вміння може бути віднесена до поняття "структурно простий інтегрований урок".

Змістом таких уроків є, найчастіше, навчальні предмети, побудовані на основі наявних навчальних програм, розроблених з урахуванням принципу міжпредметної інтеграції. Типізація таких уроків здійснюється з урахуванням суті дидактичної мети, а тому загальні вимоги до традиційних уроків можуть бути перенесені на інтегровані уроки.

4. Уроки з різних предметів, зміст яких дозволяє інтегрувати знання учнів за спільними темами, доцільно групувати в блоки з метою цілісного засвоєння навчального матеріалу учнями. Такі структурно - складені уроки оформлені в поняття "інтегровані блоки уроків", структура і результати яких залежать від наскрізної мети та цілей кожної складової всього блоку.

5. Уміння інтегрувати зміст навчальних предметів початкової школи успішно формуються, коли загальнопедагогічні, методичні знання та вміння переносяться в умови спеціальної підготовки студентів до здійснення інтеграції змісту почат-

нової освіти учнів за рахунок введення спецкурсу з цих питань.

Формування знань, умінь і навичок інтегрувати зміст навчальних предметів є складним дидактичним процесом, що охоплює три аспекти: формування мотиваційної спрямованості студентів, забезпечення теоретичними знаннями та формування практичних умінь розробляти плани-конспекти та проводити інтегровані уроки в школі.

6. Проведене дослідження дало можливість встановити, що формуванню знань і умінь інтегрувати зміст навчальних предметів початкової школи сприяє забезпечення взаємозв'язку між дидактичною, методичною та специфічною підготовкою студентів, зміст якої подано в додатку.

7. Проведене дослідження підтвердило припущення про те, що формування умінь здійснювати інтеграцію змісту навчальних предметів початкової школи успішно відбувається за умов, коли урок розглядається як система, в структурі якої реалізуються всі компоненти навчання /цільовий, змістовий, процесуальний, оцінювально-результативний/, кожний з яких має свою специфіку в умовах інтегрованого уроку. Вихідним при навчанні студентів умінням здійснювати інтеграцію знань є відбір змісту навчального матеріалу з різних навчальних предметів початкової школи. Останнє впливає з намірністю всебічно розкрити сутність вивчаних явищ та різні форми їх прояву, включення в пізнавальний процес максимальної кількості сенсорної інтелектуальної та рухової сфер особистості молодшого школяра.

Дана дисертаційна робота не претендує на розв'язання всього кола питань, пов'язаних з досліджуваною проблемою. У цьому плані подальшому дослідженню підлягають питання змі-

ни мотиваційного компоненту особистості студентів педвузів щодо інтегрованого навчання молодших школярів; повного переходу молодших класів початкової школи на інтегроване навчання /система інтегрованих уроків/ в умовах диференційованого навчання, тощо.

Основні положення дисертації викладено у публікаціях автора:

1. Вивчення величин в початковій школі /на матеріалі математики, природознавства, трудового навчання /: Методичні рекомендації.-К,1988.-48с./у співавторстві //рос.мовою,70%/

2. Дидактичні ігри на уроках математики/: Методичні розробки. - Чвань, 1992. - 24с. /у співавторстві,75%/

3. Особливості підготовки та проведення інтегрованих уроків у початковій школі/: Навчальна програма спецкурсу для студентів педагогічних університетів та інститутів.- К : УДПУ, 1995.-20с. /у співавторстві,70%/

4. Формування інтересу до вимірювання площі //Початкова школа.-1989.-№1.-С.19-22.

5. Взаємозв'язок геометричної фігури та величини у початковій математиці//Початкова школа.-1990.-№6.-С.71-73.

6. Активізація пізнавальної діяльності при вивченні мір часу //Начальная школа.-№6.-С.43-44 /рос.мовою/
1994

7. Концепція навчання учнів на міжпредметній основі //Проблеми розвитку психолого-педагогічної науки у науково-технічній творчості молоді: Зб.наук.праць.- Переяслав-Хмельницький.- 1993.-С.44-45

8. Екологічне виховання молодших школярів на уроках математики при вивченні величин //Науково-педагогічні проблеми підготовки вчителя у вузі: Тези науково - практ. конф.-

Київ, 1991.-С.215-216

9. Використання міжпредметних зв'язків в початковій школі для здійснення всебічного розвитку школярів //Педагогічна спадщина Я.А.Коменського і перспективи розвитку народної освіти :Тези науково-теорет.конф.- Переяслав-Хмельницький.- 1992.-С.48-49.

10. Шляхи поліпшення початкового навчання //Педагогічна спадщина Я.А.Коменського і перспективи розвитку народної освіти :Тези науково-теорет. конф.- Переяслав-Хмельницький.- 1992.-С.49-50. /у співавторстві,75%/

11. Вивчення вимірювання площ на уроках математики і природознавства //Екологічне виховання в закладах народної освіти /тези виступів/.-Черкаси .-1990.-С.43-45/ у співавторстві,75%/.

12. Перевірка знань, умінь і навичок учнів початкових класів при вивченні величин//Проблеми навчання та виховання в умовах становлення єдиної системи безперервної освіти:Тези наук.конф.-Черкаси.-1990.-С.10-11

А Н Н О Т А Ц І Я.

Кожар О.А. "Формирование у студентов умений осуществлять интеграцию содержания учебных предметов на уроках в начальных классах". Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 -теория и история педагогики.УГПУ им.Н.М.Драгоманова.-Киев,1995.

Защищается модель дидактической подготовки будущих учителей начальных классов к осуществлению интегрированного обучения младших школьников, а также результаты ее экспериментального применения. Установлено, что она должна отражать основные компоненты деятельности студентов по подготовке и

проведенні інтегрованих уроків, побудованих на основі інтегрованого змісту.

Осуществлено внедрение предложенной модели. На основе проведенного исследования разработан спецкурс "Особенности подготовки и проведения интегрированных уроков в начальной школе". Целесообразно ввести этот спецкурс в учебный план педагогических факультетов вузов с целью усовершенствования профессиональной подготовки студентов.

Ключові слова: інтегрований урок, інтегрований блок уроків, наскрізна мета.

А Н Н О Т А Ц И Я

Komar O. A. "The Forming of Students' Skills of Realizing the Integration of Subjects' Contents at the lesson in Junior Forms".

Dissertation for the academic degree of Candidate of Pedagogical Science on Speciality 13.00.01 - Theory and History of Pedagogics. Ukrainian State Pedagogical University named after H. Drahomanov. - Kyiv, 1996.

The model of didactic preparation of future teachers of Junior forms for the development of integrative education of schoolchildren as far the results of its experimental investigation are defended in the thesis. It is established that it must reflect the main components of students' activity in conducting and preparing for an integrative lesson on the basis of its integrative contents.

The special course "The peculiarities of preparation for integrative lessons at Junior school" is worked out on the basis of this investigation. It is necessary to include this special course in a scientific plan of pedagogical faculties at higher educational establishments, the aim of it is the further development of professional preparation of students.

Key words: integrative lesson, integrative block of subjects, the aim which goes through the block of lessons.

Підписано до друку 26.04.1996 р.Об.І, 2.Формат 60x84 І/І6.

Друк офсетний.Тир.100.Зам.ІВ5.Безплатно.

ЛОД УДПУ ім.Драгоманова, Київ, Пирогова, 9.

AB34.950

AB 34.797